

تکنگاری‌های عالمان اهل سنت، در تبیین فضیلت زیارت پیامبر ﷺ

علی احمدی*

چکیده

زیارت حرم و قبور اولیای الهی، به ویژه پیامبر رحمت ﷺ، از مهم‌ترین راههای رسیدن به قرب الهی است و این مسأله در همه دوره‌های تاریخ مورد توجه بزرگان، عالمان و عموم مسلمانان بوده است، لیکن در قرن هفتم و با ظهور ابن تیمیه، اندیشه‌های انحرافی او بلای جان ملت‌های مسلمان شد و با ظهور محمد بن عبدالوهاب در قرن دوازدهم، این انحراف تکمیل گردید.

باور به حرمت مسافرت به قصد زیارت پیامبر ﷺ و اعتقاد به انقطاع حیات برزخی، از خطاها و انحرافات برجسته‌ای است که وهابیان در رواج آن کوشیده‌اند. در این میان، علاوه بر عالمان شیعه، که با نگارش کتاب و رساله و ایراد سخنرانی، در برابر این انحراف ایستاده‌اند، عالمان اهل سنت نیز از این قاعده مستثنا نبوده و با نگارش کتاب و رساله، بر اهمیت و ارزش زیارت پیامبر تأکید کرده‌اند. گرچه نخستین تک‌نگاری پیرامون زیارت از سوی عالمان اهل سنت، مربوط به قرن چهارم هجری است اما عمده آنها از قرن هفتم به بعد سامان یافت و این حاکی است که از دیرباز این موضوع در نظر آنان دارای اهمیت بوده است.

کلید واژه‌ها: تک‌نگاری، زیارت، اهل سنت، ابن تیمیه، ابن عبد الوهاب.

* دانش آموخته سطح ۳ تاریخ اهل بیت (ع) از مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا (ع)

مقدمه

زیارت مرقد مطهر و منور پیامبر گرامی اسلام ﷺ از هنگامی که ایشان به خاک سپرده شدند، دارالشفا و زیارتگاه عموم صحابه و مسلمانان صدر اسلام بوده است. شواهد فراوان تاریخی گویای این مطلب است که بزرگان صحابه و عموم مسلمانان به این مکان مقدس، توجه ویژه‌ای داشته‌اند. به همین جهت، بزرگان اهل سنت، برای ترغیب مسلمانان و بیان اهمیت این مکان مقدس، کتابهایی درباره زیارت پیامبر، کیفیت و فضیلت آن نگاشته و منتشر کرده‌اند. در این مقاله برآنیم تا آثار تک نگاری بزرگان اهل سنت درباره زیارت پیامبر را شناسایی و معرفی کنیم. ترتیب معرفی کتابها بر اساس تاریخ نگارش آنها است و سعی شده تا جایی که دسترسی به منابع کتابخانه‌ای بوده، اطلاعات تمام چاپ‌های یک کتاب، عرضه شود. همچنین اگر کتابی درباره زیارت پیامبر نگاشته شده و هنوز خطی است، اطلاعات کتابشناسی و محل نگهداری آن ذکر گردد:

۱. القول المنصور فی زیارة سید القبور / جرجانی حنفی (م. ۳۹۷ق.)

ابوعبدالله، محمد بن یحیی بن مهدی جرجانی حنفی، یکی از فقیهان حنفی گرگانی ساکن بغداد. (خطیب بغدادی، ۱۴۱۷ق، ج ۴، ص ۲۰۴) در مسجد «قطیعة الربیع» درس می داد. ابوبکر جصاص رازی، مهم ترین استاد او در فقه بود. ابوالحسین قُدوری (۴۲۸ق.) و احمد بن محمد ناطفی طبری (۴۴۶ق.)، از مهم ترین شاگردان او هستند. او که در اواخر عمر فلج شده بود، سرانجام در بغداد در گذشت و کنار قبر ابوحنیفه، به خاک سپرده شد. کتاب ترجیح مذهب ابی حنیفه و شرح الجامع الکبیر فی الفروع، که شرحی است بر کتاب محمد بن حسن شیبانی در فقه حنفی، از آثار اوست. (زرکلی، ۲۰۰۲م، ج ۷، ص ۱۳۶)

زرکلی و اسماعیل پاشا (همان، ج ۷، ص ۱۳۶؛ بغدادی، اسماعیل، بی تا، ج ۲، ص ۲۵۵)، این کتاب را به جرجانی حنفی نسبت داده‌اند و دردمندان باید گفت، این کتاب نفیس و قدیمی، به دست ما نرسیده است؛ بنابراین نمی توانیم درباره محتوای آن، اظهار نظری داشته باشیم.

۲. اتحاف الزائر و اطراف المقیم للسائر / ابن عساکر (۶۸۶-۶۱۴ق.)

عبدالصمد بن عبدالوهاب بن زین الامناء ابی البرکات الحسن بن محمد بن هبة الله بن عساکر دمشقی مکی شافعی، یکی از عالمان خاندان عساکر دمشق است. ابن عساکر

معروف (۴۹۹ - ۵۷۱ ق.) نیز از همین خاندان است. وی در دمشق متولد شد و پس از مدتی همراه پدرش به عراق مهاجرت کرد. علوم دینی را نزد پدرش، موفق بن قدامه مقدسی، مجد محمد بن حسین قزوینی و ابوالقاسم بن صصری آموخت. سفرهای گوناگونی به کشورهای اسلامی داشت تا از نظر علمی رشد و پیشرفت کند. این کتاب، از مهمترین آثار اوست. در جمادی الأولى سال ۶۸۶ ق. در مدینه وفات یافت و در قبرستان بقیع دفن شد. این کتاب چندین بار چاپ شده است. (ابن عساکر، ۱۴۲۶ق.، مقدمه) مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینة المنورة، تحقیق مصطفی عمار مثلا، ۱۴۲۶ق. = ۲۰۰۵م. = ۱۳۸۴، قطع وزیری، ۳۷۷ صفحه.

افراد دیگری نیز در این کتاب نقش داشته‌اند؛ از جمله اشراف بر کتاب با عبدالباسط عبدالرزاق بدر و مراجعه و مصدريایی با عمر بن حسن فلاته، عبدالله محمدحسن دمفور و عاصم القریوتی بوده است.

محقق این کتاب ارزشمند، از نسخه موجود در «الخزانة الهاشمية الخاصة» در مدینه بهره برده است. این نسخه به خط جعفر بن حسین بن یحیی هاشم الحسینی المدنی به تاریخ ۱۳۰۷ق. از نسخه مکتوب در ۷۸۹ق. نگاشته شده است. محقق که وهابی است، بیشتر احادیث این کتاب را که مربوط به اثبات زیارت رسول گرامی اسلام ﷺ بوده، جرح و تعدیل و در نهایت حکم به ضعف آن داده است! بیروت، دار ارقم، تحقیق حسین محمدعلی شکری، ۱۴۲۳ق. = ۲۰۰۲م. = ۱۳۸۱، ۲۰۰ = ۱۳۸۱ صفحه.

توصیف کتاب

این کتاب با نام های دیگری نیز در کتابهای کتابشناسی آمده است: «اتحاف الزائر و اطراف المقیم السائر»، «اتحاف الزائر و اطراف المقیم للسائر»، «اتحاف الزائر باطراف المقیم المسامر»، «اتحاف الزائر»، «تحفه الزائر»، «التحفه». کتاب از یک خطبه و ۴۳ فصل تشکیل شده است؛ البته فصلها کوتاه و مختصر است و ابن عساکر احتمالاً خواسته با این فصلها مطالب را از هم جدا کند. مؤلف در مقدمه،

درباره انگیزه خویش از نگارش این کتاب می نویسد:

«فهذا مختصر في زيارة سيدنا، سيد البشر رسول الله - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - وشرف وعظم وكرم ألفتة تحفة للزائر وجعلته نحلة من المقيم يتزودها المسافر إذ كانت زيارة تربته المقدسة المكرمة من أهم القربات والمثول في حضرته المعظمة من أنجح المساعي وأكمل الطلبات...» (همان، ص ۳)

بنابراین ابن عساکر، زیارت مقبره پیامبر را از مهمترین وسایل قرب الهی می داند. سپس با بیان «ثم ينوي زيارته - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - وأنه من حجّ و لم يزره فقد جفاه» (همان، ص ۷) بر زیارت پیامبر تأکید می کند و بلافاصله روایاتی را در باب زیارت و فضیلت زیارت نبی مکرم اسلام ﷺ ذکر می کند؛ از جمله:

«مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي» (همان، ص ۸)

«مَنْ زَارَ قَبْرِي أَوْ قَالَ: مَنْ زَارَنِي كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً أَوْ شَهِيداً، وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمِينَ بَعَثَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْأَمْنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

«مَنْ زَارَ قَبْرِي بَعْدَ مَوْتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي».

«مَنْ جَاءَنِي زَائِراً لَمْ تَنْزَعُهُ حَاجَةٌ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقّاً عَلَى اللهِ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

ابن عساکر در صفحه ۴۰ کتاب خود، دوباره بر منفعت بردن از زیارت رسول گرامی اسلام ﷺ تأکید کرده، می نویسد:

«إذا توجه قاصداً للزيارة فينبغي له أن يكثر من الصلاة... و ليسأل الله سبحانه أن ينفعه بزيارته و يسعده بها في داريه و يستحب له أن يقول:

اللهم افتح لي أبواب رحمتك و ارزقني في زيارة نبيك ما رزقته أوليائك و أهل طاعتك...».

ابن عساکر در صفحه ۴۸ حکایتی را از ملاقات امام مالک بن انس با منصور دوانیقی نقل می کند مبنی بر لزوم توجه به قبر رسول الله ﷺ:

«قول المنصور: يا أبا عبد الله أ أستقبل القبلة فأدعو أم أستقبل رسول الله...؟ فقال له مالک: و لم تصرف وجهك عنه و هو وسيلتك و وسيلة أبيك آدم - عليه الصلاة

و السلام - إلى يوم القيامة؟».

و بعد از این حکایت، سلام مفصلی را خطاب به پیامبر نقل می کند.

۳. العمل المقبول في زيارة الرسول، ابن زلکانی (۷۲۷-۶۶۷ ق.)

نویسنده: کمال الدین محمد بن علی بن عبد الواحد زملکانی انصاری شافعی. وی که امام و مفتی و قاضی القضاة در شام بوده و ریاست مذهب شافعیه و تدریس و فتوا و مناظره به او رسیده؛ از جمله کسانی است که این کتاب را در ردّ ابن تیمیه و در اثبات استحباب زیارت رسول گرامی اسلام، تألیف کرده است. (ابن شاکر کتبی، بی تا، ج ۴، ص ۵) سُبکی در «الطبقات الشافعية الكبرى»، (ج ۵، ص ۱۰۶) و ابن شاکر کتبی در «فوات الوفيات»، (ج ۴، ص ۱۴) به وجود این کتاب اشاره کرده اند؛ اما اکنون در دسترس ما نیست.

۴. المقالة المرضية في الرد على من ينكر الزيارة المحمدية / محمد بن عیسی

اخنائی (م ۷۵۰)

قاضی القضاة، علامه محمد سعدی مصری اخنائی مالکی، این رساله را در رد ابن تیمیه، و اثبات استحباب زیارت رسول الله نگاشته است. (زرکلی، ۲۰۰۲م، ج ۶، ص ۵۶) این رساله، ضمن کتاب «البراهین الساطعة في ردّ بعض البدع الشائعة»، تألیف علامه شیخ سلامه عزامی شافعی (م ۱۳۷۶)، قاهره، چاپخانه السعادة، با مقدمه علامه شیخ محمد زاهد کوثری (م ۱۳۷۱) به چاپ رسیده است.

۵. شفاء السقام في زيارة خير الأنام ﷺ / تقی الدین السبکی (۷۵۶ - ۶۸۳ ق.)

تقی الدین ابوالحسن علی بن عبدالکافی بن علی بن تمام بن یوسف بن موسی بن تمام انصاری خزرچی سبکی شافعی اشعری، در ماه صفر ۶۸۳ در روستای «سبک العبید» متولد شد. پس از فراگیری قرآن و علوم مقدماتی اسلامی، همراه پدرش به قاهره مهاجرت کرد. او حدیث را از شرف الدین دمیاطی و تصوف را از ابن عطاء الله سکندری فراگرفت. غالب آثار وی، علیه اندیشه های افراطی ابن تیمیه است. وی مسافرت هایی به شام و حجاز داشت و در آنجا هم نقش آفرینی کرد به ویژه در شامات که حلقه های معرفتی و

علمی راه انداخت. ۲۰۸ کتاب برای او شمرده‌اند که اکثر آنان خطی است و هنوز به زیور طبع آراسته نشده است. سرانجام در مصر وفات یافت. (سبکی، ۱۴۲۹ق، مقدمه)
 با توجه به اهمیت این کتاب، بارها توسط کشورها و ناشران گوناگون منتشر شده است.
 هند - حیدرآباد، دائرة المعارف النظامية، ۱۳۱۵ق. = ۱۲۷۳، ۱۸۷ صفحه.
 هند - حیدرآباد، دائرة المعارف العثمانية، ۱۴۱۹ق. = ۱۳۷۷، ۴۳۲ صفحه.
 هند- حیدرآباد، مجلس دائرة المعارف العثمانية، ۱۴۰۲ق. = ۱۹۸۲م. = ۱۳۶۰، ۲۴۹ صفحه.
 مصر، بی نا، بی تا، چاپخانه الامریة، تحقیق الشوری الکردستانی، ۲۴۸ صفحه.
 بیروت، دارالکتب العلمیه، تحقیق: حسین محمدعلی شکری، ۱۴۲۹ق. = ۲۰۰۸م.
 ۵۴۸ صفحه.

تطهير الفواد من دنس الاعتقاد ويليهِ شفاء السقام في زيارة خير الانام، محمد بخيت مطيعي، استانبول: المكتبة ايشيق، ۱۹۷۷، جیبی، ۲۱۱ صفحه.
 تهران، موسسه فرهنگي هنري مشعر، تحقيق محمدرضا حسيني جلالی، ۱۳۹۱ = ۱۴۳۳ق. = ۱۳۹۱، قطع وزیری، ۴۳۲ صفحه.
 محمدبن احمدبن عبدالهادی مقدسی (۷۷۴-۷۰۵ق.) در رد این کتاب، «الصارم المنکی فی الرد علی السبکی» را نوشته که نشان از نگرش سلفی مقدسی در برابر سبکی دارد.

توصیف

کتاب از ده باب تشکیل شده است: احادیثی درباره زیارت؛ احادیث مربوط به زیارت گرچه با واژه زیارت نباشد؛ احادیثی درباره سفر زیارت؛ دیدگاه عالمان درباره استجاب زیارت؛ زیارت، تقرب به خدا؛ سفر زیارت تقرب به خدا؛ رد شبهات؛ توسل و استغاثه؛ زندگی انبیا و شفاعت؛ پیامبران زنده اند؛ درباره شفاعت و تبیین حدیث «من زار قبري وجبت له شفاعتي».

سبکی در باب اول، ۱۵ روایت درباره اهمیت زیارت پیامبر خدا ﷺ نقل می کند. همه روایات از نظر سند و دلالت توسط وی بررسی و صحت آن تأیید می شود. اولین روایت «من زار قبري وجبت له شفاعتي» و آخرین روایت «من أتى المدينة زائراً لي وجبت له شفاعتي يوم القيامة، و من مات في أحد الحرمين بعث آمناً».

مؤلف در باب دوم، به بیان و تبیین روایاتی می‌پردازد که هر چند لفظ زیارت در آنها نیامده؛ اما بر اصل زیارت و فضیلت آن، دلالت دارد. وی با بیان «روينا في سنن أبي داود السجستاني عن أبي هريرة - رضي الله عنه - : أن رسول الله - صَلَّى الله عليه [وآله] و سلم - قال: ما من أحد يسلم علي إلا ردَّ الله عليّ رُوحِي حتَّى أُرَدَّ عليه السلام» این باب را آغاز می‌کند و این روایت و روایت‌های دیگر این باب را همراه با سند و جرح و تعدیل، صحیح می‌داند و از مضامین آنها دفاع می‌کند.

مؤلف در باب سوم، به بیان و تفسیر و تبیین روایاتی می‌پردازد که مؤمنان و مسلمانان برای مسافرت به مدینه و زیارت پیامبر تشویق شده‌اند. نیز به بیان شرح حال صحابه و بزرگانی می‌پردازد که به قصد زیارت نبی مکرم اسلام، به مدینه رفته‌اند. در حالی که تمام تلاش و هایان، بیان این نکته است که مسافرت به مدینه صرفاً جهت زیارت قبر مطهر پیامبر، حرام است. وی این باب مهم را به این عبارت آغاز می‌کند: «وَمَنْ رَوِيَ ذَلِكَ مِنْ الصَّحَابَةِ؛ بلال بن رباح مؤدّن رسول الله - صَلَّى الله عليه [وآله] و سلم - سافر من الشام إلى المدينة لزيارة قبره - صَلَّى الله عليه [وآله] و سلم -».

سبکی سعی می‌کند در باب هشتم، ثابت کند توسل و استغاثه و درخواست شفاعت از نبی مکرم اسلام جایز است. وی با بیان آیات و روایات گوناگون، نیز سیره و سخن بزرگان، این مهم را به انجام می‌رساند. جمله آغازین باب هشتم: «اعلم: أنه يجوز و يحسن التوسل و الاستغاثة و التشفع بالنبي - صَلَّى الله عليه [وآله] و سلم - إلى ربّه سبحانه و تعالی».

۶. الجوهر المنظم في زيارة القبر الشريف النبوي المكرم / ابن حجر هيثمي، (۹۷۴-۹۰۹) ابن حجر مکی هيثمي، در سال ۹۰۹ق. در مصر متولد شد. از وی آثاری برجای مانده است که الجوهر المنظم، یکی از آن آثار است. در ۹۷۴ در مکه وفات یافت و در قبرستان معلا به خاک سپرده شد. (رفاعی، عبدالجبار، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۴۵۴) مصر، مکتبه مدبولی، تقدیم و تحقیق محمد زینهم محمد عزب، ۲۰۰۰م. = ۱۳۷۹. ۱۴۹ صفحه. فروست: موسوعة مكة و المدينة، ش ۱. دمشق: دار السنابل؛ بیروت: دار الحاوی، تصحیح قصی محمد نورس الحلاق، ۱۴۲۷ق. = ۲۰۰۷م. = ۱۳۸۶. ۲۵۴ صفحه.

٧. تحفة الزوار إلى قبر النبي المختار / ابن حجر هيثمى (٩٧٤-٩٠٩)
بيروت: دارالكتب العلمية، تحقيق و تعليق احمد فريد المزيدي، ١٤٢٧ق. = ٢٠٠٦م.
١٤٤ صفحة.

طنطا: دارالصحابه للتراث، تحقيق ابو عمر، ١٩٩٢م، ٢١٤ صفحة.
قاهره: دارالصحابه للتراث، تحقيق السيد ابو محمد، ١٩٩٢م. ٢٢٣ صفحة.

٨. حسن التوسل في آداب زيارة أفضل الرسل / عبدالقادر فاكهي (٩٨٩-٩٢٠)

نويسنده: عبدالقادر بن احمد فاكهي (زركلي، ٢٠٠٢م، ج ٤، ص ٦٩)
بنته: خدابخش اورنيتل بيلك لائبريري، تحقيق رضا احمدى ندوى، ٢٠٠٣م. = ١٣٨٢،
٢١٠ صفحة.

قاهره: مكتبة الثقافة الدينية، تحقيق محمد زينهم محمد عزب، ١٥٨ صفحة.

٩. الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية / على بن محمد سلطان ملا على قارئ (١٠١٤)

نام ديگر آن «الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية الرضية» (رفاعي، عبدالجبار، ١٣٧١،
ج ١، ص ٥٥٨)
بيروت: دارالكتب العلمية، تحقيق بلعمرى محمد فيصل الجزائرى، ٢٠٠٨م. =
١٦٨ صفحة.

١٠. الدرّة الثمينة فيما لزائر النبي - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [وآله] و سلم - إلى المدينة / قشاش
(١٠٧١-٩٩١)

نويسنده: احمد بن محمد بن عبد رب النبي المدني الدجاني الانصارى الملقب
بالقشاش (١٠٧١-٩٩١ ق.). (همان، ج ١، ص ٥٥٦).

قاهره: چاپخانه التقدم العلميه، ١٣٢٦ق. ١٥٧ صفحه.

قاهره: مكتبة مدبولي، تقديم و تحقيق و تعليق محمد زينهم محمد عزب، ٢٠٠٠م. =

١٣٧٩. ١٥٢ ص. فروست: (موسوعة مكة و المدينة، ٢)

۱۱. زبدة الفكر فى زيارة سيد البشر/ خيرى، مشهور به بلبل زاده (۱۰۷۲) نویسنده: على بن مصطفى بن بير محمد كوتاهيه رومى حنفى، ملقب به خيرى، مشهور به بلبل زاده، (۱۰۷۲) (كحاله، عمر رضا، ۱۴۱۴ق، صص ۸۹ و ۲۴۲).

۱۲. تحريض الأغبياء على الاستغاثة فى زيارة الأنبياء والأولياء؛ يليه، تحفة لطيفة فى زيارة قبر النبى - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [وآله] و سَلَّمَ - / عبد الله بن إبراهيم حسيني ميرغنى (۱۱۱۵-۱۱۷۴) بى جا، بى نا، ۱۹۲۹م. = ۱۳۴۹ محل نگهدارى: كتابخانه خصوصى دكتور على جمعه در مصر (رفاعى، عبدالجبار، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳۴۸)

۱۳. كيفية الزيارة لقبر النبى - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [وآله] و سَلَّمَ - / زين العابدين مدنى برزنجى (۱۱۷۷-۱۱۲۸)

نویسنده: زين العابدين جعفر بن حسن بن عبد الكريم بن محمد المدنى البرزنجى سيد جعفر بن حسن بن عبدالكريم، از نسل امام موسى كاظم عليه السلام، مفتى بزرگ شافعيان مدينه بود. كتابهاى زيادى نگاشته است كه «عقود الجواهر فى مولد النبى الازهر»، «الكشف المحمدى» و «جالية الكرب فى اصحاب سيد العجم و العرب» از آن جمله است. روز سوم شعبان ۱۷۷ق. در مدينه رحلت كرد و در بقيع دفن شد.

مشخصات نسخه

۷ صفحه.

آغاز: «الحمد لله الذي أرسل سيدنا محمد - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [وآله] و سَلَّمَ - بالبشارة والإنذار وأمدته في مقام الكفاح بالملائكة الأبرار وجعل في طيبة الطيبة قبره الشريف وحفه بالأنوار وأوجب الشفاعة الخاصة».

پايان: «ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم قال لوجهه الفقير جعفر بن حسن بن عبد الكريم البرزنجي... رجب الأحب من شهور سنة ۱۱۷۰ وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم».

مؤلف در این کتاب مختصر، چگونگی زیارت قبر پیامبر و دو خلیفه اول و دوم را شرح کرده است.
محل نگهداری: عربستان سعودی، جامعة الملك عبدالعزيز بجده.

۱۴. الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية / شيخ محمدا مین بن عابدین (۱۲۵۳)

محمدا مین بن عمر بن عبدالعزیز بن احمد بن عبدالرحیم بن محمد صلاح الدین (۱۱۹۸-۱۲۵۲ق/۱۷۸۴-۱۸۳۶م)، فقیه و پیشوای حنفیان شام بود. نسب وی را به اسماعیل فرزند امام جعفر صادق علیه السلام می‌رسانند.

وی ابتدا بر مذهب شافعی بود اما به تشویق استادش شاکر عقاد، به مذهب حنفی عدول کرد و از فقیهان این مذهب شد و پس از مدت کوتاهی به مرجعیت دینی حنفیان شام رسید.
عبدالقادر و ابراهیم بن اسماعیل نابلسی و هبة الله بعلی شارح الاشباه و النظائر، از استادان او هستند.

پسرش علاءالدین محمود و برادرزاده اش احمد عابدین، عبدالغنی میدانی، آلوسی، عارف حکمت بک، عمر بن احمد عقاد از شاگردان اویند.

وی در دمشق در گذشت و در مقبره باب الصغیر در خاک سپرده شد.

ردّ المختار علی الدر المختار فی شرح تنویر الابصار، که حاشیه‌ای است بر الدر المختار حصکفی که خود شرحی است بر تنویر الابصار غزی، از مهمترین کتابهای اوست.

علامه امینی در کتاب وزین الغدیر، ج ۵، ص ۱۲۱، هنگام بیان قول شیخ محمدا مین درباره زیارت پیامبر گرامی اسلام، از این کتاب یاد می‌کند و می‌نویسد: «ذکره فی شرح اللباب و قال: كما بينته في الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية» که نشان می‌دهد ابن عابدین چنین کتابی داشته است. (رفاعی، عبدالجبار، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۵۵۸)

۱۵. الذّخائر القُدسية فی زیارة خیر البریة صلی الله علیه و آله / عبدالحمید مکی شافعی (۱۲۷۷-۱۳۳۵)

نویسنده: عبدالحمید محمدعلی بن عبدالقادر قدس المکی الشافعی (۱۲۷۷-۱۳۳۵ق).
(رفاعی، عبدالجبار، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۸)

عبدالحمید، یکی از عالمان مشهور شافعی مکه مکرمه در قرن ۱۴ هجری است. وی

امام جماعت مقام شافعی در مسجدالحرام بود. ریشه و اصل وی از یمن است. وی سیره نبوی را برای شاگردان خود در جوار مسجدالحرام درس می داد. وی ۱۹ اثر، به جهان اسلام عرضه کرده است.

بیروت: دار الرائد العربی، ۱۴۰۲ق. = ۱۹۸۲م. ۲۲۳ صفحه.

بی جا، بی نا، بی تا، ۱۷۶ صفحه.

بیروت: دارالحاوی، دمشق: دارالسنابل، ۲۰۰۷م. = ۱۳۸۶. ۲۷۰ص، با تصحیح و

بازبینی قصی محمد نوری الحلاق.

بی جا، چاپخانه المیمیه، ۱۳۰۶ق. ۱۲۸ص. جیبی

توصیف اثر

این کتاب از یک مقدمه و هفت فصل تشکیل شده است. وی در مقدمه اول، زائر قبر مطهر پیامبر را به چندین بشارت، مژده می دهد! اولین بشارت از دیدگاه این عالم شافعی آن است که زائر پیامبر ﷺ، هنگامی که کنار قبر او به پیامبر سلام می کند، ایشان حقیقتاً و واقعاً می شنود و بدون واسطه جواب سلام را برمی گرداند. (ص ۲۱)

وی معتقد است اگر زائر فرسنگها راه از مدینه فاصله داشته باشد اما رسول گرامی اسلام را زیارت کند، فرشتگانی سلام او را به رسول الله می رسانند و می گویند: ای پیامبر خدا فلانی و فلانی کسانی هستند که بر تو درود فرستادند. حضرت در جواب می فرماید: از طرف من با آنان مصافحه کنید و نیازهای آنان را برطرف کنید. (ص ۲۲)

با توجه به مطالب این کتاب، معلوم می شود که این عالم شافعی، هیچ کدام از اعتقادات وهابیت درباره زیارت پیامبر را قبول ندارد و دیدگاه وی به شیعه بسیار نزدیک است.

۱۶. زیارة الرسول صَلَّى الله عليه وسلم و أثر محبته فی رقی النفس المومنة / محمد امین شیخو (۱۳۰۸-۱۳۸۴)

محمد امین شیخو در دمشق متولد شد. وی یکی از دانشمندان سوریه است که سعی و تلاش بلیغی در معرفی اسلام داشته است. از وی آثار زیادی برجای مانده است که نشانگر تلاش و سعی ویژه اوست؛ از جمله السید المسیح رسول السلام یلوج بالافق،

المدارس العليا للتقوى: در الاحكام في شرح ارکان الاسلام، تاويل القرآن العظيم، حقيقة محمد في القرن العشرين، عصمة الانبياء، كشف خفايا علوم السحره و... وى پس از مرگ، در مقبره «ذی الکفل» دفن شد.

دمشق، مكتبة البشير، اعداد سامر احمد الهندي، ۱۹۹۶م. = ۱۳۷۵، ۷۹صفحه.

۱۷. المدائح المقبولة في زيارة النبي - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - والروضة الطاهرة/

صالح مدني

نويسنده: صالح المدني بن محمد صالح الجعفري، ۱۳۲۸-۱۳۹۹ق. ۱۹۱۰ = ۱۹۷۸م. صالح بن محمد صالح جعفري مدني، به سال ۱۳۲۸ق. در بدقك سودان متولد شد. در دوران كودكي حافظ كل قرآن شد. سپس براي ادامه تحصيل، وارد دانشگاه بزرگ الازهر شد.

وى يكي از عالمان بزرگ صوفى سودان است كه بر طريقه سيد احمد بن ادريس است و توسط استادش سيد محمد عبدالعالى به مقام رهبرى مردم (قطب) رسيده است. وى بعدها طريقه «جعفريه احمديه محمديه» را تاسيس و خود مرشد و پير اين گروه شد. تاليفات زيادى دارد از جمله مجموعه قصايد وى در مدح رسول گرامى اسلام و اهل بيت (عليهم السلام). به سال ۱۳۹۹ق. رحلت كرد. او را کنار مسجدى كه در حيات در آنجا درس مى داد، دفن كردند.

[بى جا]: دار الطباعة المحمدية، ۱۳۸۳ق. = [۱۹۶۳] ۲۴صفحه.

محل نگهدارى: قاهره: مكتبة الدكتور على جمعه.

این کتاب، مجموعه اشعار نویسنده درباره فضیلت زیارت پیامبر گرامی اسلام است.

۱۸. مسألة في زيارة القبور و قبر رسول الله ﷺ / صالح عبدالله الغماس (زنده در

سال ۱۳۴۰)

این کتاب خطی در جامعة الملك سعود به شماره ۴۰۰۱، فی ۵ برگ به خط مؤلف موجود است و تاریخ کتابت آن ۱۳۴۰ق. است.

۱۹. مصباح الضلام فی رد شبهة البدعی النجدی - هامشه: ادلة جواز التوسل والزيارة

لصاحب البشارة و النذارة سيدنا محمد

نويسنده: علوی بن الحسن بن عبد الله بن علوی الحداد الحسينی - هامشه: احمد بن زینی دحلان. مصر، چاپخانه مصر، سنه ۱۹۰۸ م.

۲۰. رسالة فی أذکار الحج المأثورة وآداب السفر والزيارة / محمد سعيد بايصيل

نويسنده: الشيخ محمد سعيد بن الشيخ محمد بن سالم بن سعيد بايصيل مفتی شافعی در مکه مکرمه، چاپخانه حجریه، ۱۳۱۰ و ۱۳۲۳، ص ۶۲. (معجم المطبوعات، ص ۵۰۵)

۲۱. رساله من حج ولم یزر قبر النبی (ص) / ملا صدیق حسن خان قنوجی

بنابر نقل کتاب فهرس الفهارس، کتانی، صفحه ۲۹۶ و ۷۳۰.

۲۲. الفيض المنتقى للرد على من يرمون شد الرحال لغير الثلاثة مطلقا و زيارة قبر

النبي المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / مصطفى محمد طحان (۱۹۴۰)

مصطفى محمد الطحان از روشنفکران لبنانی است که در سال ۱۹۴۰ م. در لبنان متولد شد. فوق لیسانس خود را در سال ۱۹۶۴ م. از دانشگاه استانبول دریافت کرد و پس از اتمام درس به کویت رفت.

وی در تاسیس «الاتحاد الاسلامی العالمی للمنظمات الطلابیه» به سال ۱۹۶۹ نقش به

سزایی داشته است.

قاهره: دارالعلم والإيمان، ۲۰۰۹ م. = [۱۴۳۰]

محل نگهداری: عمان، جامعة السلطان قابوس؛ المكتبة المركزية؛ عربستان سعودی:

جامعة أم القرى

۲۳. الاعلام باستحباب شد الرحل لزيارة قبر خير الانام عليه الصلاة والسلام / محمود

سعيد ممدوح

با مقدمه عيسى بن عبدالله بن مانع الحميري.

دبی: دائرة الاوقاف و الشؤون الاسلامية، ۱۴ ق. = ۱۳. ۴۳ صفحه.

٢٤. نفحات الرضا والقبول في فضائل المدينة و زياره سيدنا الرسول / امام حضراوى
با مقدمه و تحقيق محمد زينهم محمد عزب.
قاهره، دار غريب للطباعة و النشر و التوزيع، ١٤١٩ق. = ١٣٧٧. ١١٥ص. فروست:
(من تراث المدينة)

٢٥. الزيارة النبوية بين البدعية و الشرعية / محمد بن علوى المالكى الحسنى
ابوظبى: المجمع الثقافى، ٢٠٠٠م. = ١٣٧٩. ٢٠٠صفحه.
عمان (اردن): دار عمار، ٢٠٠٣م. = ١٤٢٤ق. = ١٣٨٢، ٢٣٤صفحه. فروست: (سلسله
ايضاح مفاهيم السنة النبوية)

قاهره: دار الحرمين الشريفين العالميه، بى تا، ٢٠٥ صفحه.
صيدا - بيروت: المكتبة العصرية، ١٤٣١ق. = ٢٠١٠م. = ١٣٨٩
بيروت: مطبعة كلية الدعوة الاسلاميه، ٢٣٤ صفحه.
اين كتاب به فارسى نيز ترجمه شده است كه اطلاعات آن به شرح زير است:
زيارت پيامبر [صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ سَلَّمَ] بدعت يا عبادت. ترجمه مركز تخصصى
ترجمان دينى. تهران: نشر مشعر، ١٣٩٠. ٢٥١صفحه.

٢٦. شفاء الفواد بزيارة خير العباد / محمد بن علوى المالكى الحسنى
قاهره - بيروت: المكتبة العالميه، ٢٠٠٢م. = ١٣٨١. ١٧٦ صفحه.
بيروت: شركة ابناء شريف الانصارى، ١٣٨٦، ٢٠٠صفحه.
بيروت: المكتبة العصرية، ١٤٢٨ق. = ٢٠٠٧م. = ١٣٨٦، ٢٠٠ صفحه
بيروت: مكتبة العالميه، ٢٠٠٢م. = ١٣٨١، ١٧٦ صفحه.

٢٧. الهدى النبوى لزاثرى مسجد النبى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / على بن حسن بن على بن
عبد الحميد الحلبي الاثرى

جمع و اعداد صباح بنت على المنصورى، دبى، مكتبة الفرقان، ١٤٣٢ق. = ٢٠١١م. =
١٣٩٠، ١٢٤ صفحه.

٢٨. بينهما يعظمون ملوكهم الوهابيون لايوقرون النبي ﷺ / احمد عبدالرحيم السايح،
توفيق على وهبه

چاپ اول: بی جا، بی نا، بی تا، ٢٧ صفحه.

چاپ دوم: قاهره، دارالحرمين الشريفين العالميه، بی تا، ٨٧ صفحه.

٢٩. عقد الدرر فی زیارة خير البشر

جمع آوری و تدوین: قسم الابحاث و الدراسات الاسلاميه في جمعيه المشاريع
الخيريه الاسلاميه.

بيروت: شركة دارالمشاريع للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ دوم، ١٤٢٦ق. = ٢٠٠٥م.

١٠٠ صفحه

٣٠. الكوكب المضىء في زيارة سيدنا محمد النبي العربي / عبدالقادر بن محمد الحواري

بی جا، بی نا، بی تا، ١٢٩ صفحه. محل نگهداری: مغرب، کتابخانه ملك عبدالعزيز.

قاهره: چاپخانه البهنس، ١٢٨ صفحه.

محل نگهداری: عربستان سعودی، کتابخانه جامعه ملك سعود

٣١. نور الايمان بزيارة آثار حبيب الرحمن / محمد عبداللطيم ابن مولانا محمد امين

چاپخانه علوی، ١٨٨٠م.

٣٢. حسن الختام في صيغ الزيارات النبوية و السلام على الشيخين لبعض الائمة الاعلام

وبليه شفاء الغرام باخبار البلد الحرام؛ تحقيق و تعليق بسام محمد بارود؛ ابوظبي:

دارالكتب الوطني، المجمع الثقافي، ١٤٢٧ق. = ١٩٩٦م. = ١٣٦٦. ٣١٢ صفحه.

٣٣. قول السلف الكرام في زيارة خير الانام / عجاج، على عبدالمحسن

بيروت، دارالقارى، ١٤٢٧ق. = ٢٠٠٦م. = ١٣٨٥. ٢٢٦ صفحه

٣٤. فصل في زيارة قبر النبي صَلَّى الله عليه وسلم / مولف مجهول

٣ برگ (٢٣ خط)

آغاز: فصل في زيارة قبر النبي صلى الله عليه وسلم، ولما جري الرسم أن الحاج إذا فرغوا مناسكهم ووقفوا عن المسجد الحرام قصدوا المدينة زائرين.
 پاين: «... ويستحب أن يزور شهداء أحد يوم الخميس ويقول سلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار... ويستحب أن يأتي مسجد قباء يوم السبت، كذا...»
 نسخه خطى بسيار خوب و واضح
 در پاين اين نسخه، تعليقات زيادى به چشم مى خورد كه فوايد گوناگون و مسائل مختلف، در ۴ ورق مطرح شده است.

محل نگهدارى: عربستان سعودى، جامعة المدينة الاسلامية

۳۵. رسالة فى فضل زيارة قبر النبي صَلَّى الله عليه وسلم / مؤلف مجهول
 ۸ صفحه. (۱۵ خط)

نسخه خطى كامل، واضح و تصحيح شده.

آغاز: «الحمد لله الذي دعا عباده الأبرار إلى أشرف بيت وأعظم مزار يسر لهم الطريق وجعل دليلهم التوفيق...»
 پاين: «وعليه صَلَّى الله ما بلغ الضيا... قنديل الصباح ونورا اللهم صَلَّى على سيدنا محمد وعلى آل محمد... والحمد لله رب العالمين».
 محل نگهدارى: عربستان سعودى، جامعة المدينة الاسلامية.

۳۶. رسالة فى زيارة قبر النبي / مؤلف مجهول

۹۷-۸۹ ورق شماره دار.

آغاز: بعد البسمة تنبيه قال في الغيث و زيارة قبر رسول الله صَلَّى الله عليه وآله وسلم مندوبه قال الناصر... إذا أراد الإنسان ذلك اغتسل ودخل... عليه السكينة والوقار قاصد القبر...»
 پاين: «... ثم أتيت إلى قبر النبي صَلَّى الله عليه وآله وسلم فسلمت عليه... وصولك ثم أكثر من الدعاء والتصريح والحمد لله وكفا صَلَّى الله على محمد وآله تم بعون الله منسك الزيارة».

نسخه کامل، با تصویری واضح و روشن که حاشیه‌هایی بر آن نوشته شده است.
محل نگهداری: عربستان سعودی، جامعة المدينة الاسلامیه.

نتیجه گیری

در بیشتر کتب و رساله‌هایی که علمای اهل سنت درباره فضیلت زیارت پیامبر ﷺ نوشته‌اند، بر حلیت و استحباب سفر به قصد زیارت و حیات برزخی آن حضرت، کیفیت و ثواب زیارت و... تأکید کرده‌اند و این دیدگاه، درست نقطه مقابل دیدگاه وهابیت است که قائل به حرمت سفر به قصد زیارت پیامبر بوده و حیات برزخی آن حضرت را منکر شده‌اند. بیشتر کتابها و رساله‌هایی که معرفی گردید، منتشر شده و در دسترس علاقه‌مندان، قرار گرفته است. بخشی از آن نیز خطی است که انتشار نیافته است و تعدادی از آنها مفقود گردیده که متأسفانه به آنها دست نیافتیم.
نکته قابل توجه اینکه: در میان کتابهای معرفی شده، بیشترین تألیف را عالمان شافعی داشته‌اند.

اسامی کتب به ترتیب حروف الفبا

- اتحاف الزائر و اطراف المقیم للسائر / ابن عساکر (۶۱۴-۶۸۶ق).
- الاعلام باستحباب شد الرحل لزيارة قبر خير الانام عليه الصلاة والسلام / محمود سعيد ممدوح.
- بينهما يعظمون ملوكهم الوهابيون لا يوقرون النبي ﷺ / احمد عبدالرحيم السايح، توفيق على وهبه.
- تحريض الأغنياء علي الاستغائة في زيارة الأنبياء والأولياء ؛ يليه، تحفة لطيفة في زيارة قبر النبي ﷺ / عبد الله بن إبراهيم حسيني ميرغني (۱۱۱۵-۱۱۷۴).
- تحفة الزوار إلى قبر النبي المختار / ابن حجر هيثمي (۹۰۹-۹۷۴).
- الجوهر المنظم في زيارة القبر الشريف النبوي المكرم / ابن حجر هيثمي، (۹۰۹-۹۷۴).
- حسن التوسل في آداب زيارة أفضل الرسل / عبدالقادر فاكهي (۹۲۰-۹۸۹).
- حسن الختام في صيغ الزيارات النبوية و السلام على الشيخين لبعض الائمة الاعلام.
- الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية / على بن محمد سلطان ملا على قارئ (۱۰۱۴).
- الدرّة المضيئة في الزيارة المصطفوية / شيخ محمدامين بن عابدين (۱۲۵۳).

- الدرہ الثمينة فيما لزائر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إلى المدينة / قشاش (٩٩١-١٠٧١).
- الذخائر القدسية في زيارة خير البرية ﷺ / عبدالحميد مكي شافعي (١٢٧٧-١٣٣٥).
- رسالة في أذكار الحج المأثورة وآداب السفر والزيارة / محمد سعيد باصيل.
- رسالة في زيارة قبر النبي / مؤلف مجهول.
- رسالة في فضل زيارة قبر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / مؤلف مجهول.
- رساله من حج ولم يزر قبر النبي ﷺ / ملا صديق حسن خان قنوجي.
- زبده الفكر في زياره سيد البشر / خيرى، مشهور به بلبل زاده (١٠٧٢).
- زيارة الرسول - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وأثر محبته في رقى النفس المومنة / محمد امين شيخو (١٣٠٨-١٣٨٤).
- الزياره النبوية بين البدعية و الشرعية / محمد بن علوى المالكي الحسنى.
- شفاء السقام في زيارة خير الانام ﷺ / تقى الدين السبكي (٦٨٣-٧٥٦ق.).
- شفاء الفواد بزيارة خير العباد / محمد بن علوى المالكي الحسنى.
- عقد الدرر في زيارة خير البشر.
- العمل المقبول في زيارة الرسول، ابن زملكانى (٦٦٧-٧٢٧ق.).
- فصل في زيارة قبر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / مؤلف مجهول.
- الفيض المنتقى للرد على من يحرمون شد الرحال لغير الثلاثة مطلقا و زيارة قبر النبي المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / مصطفى محمد طحان (١٩٤٠).
- قول السلف الكرام في زيارة خير الانام / عجاج، على عبدالمحسن.
- القول المنصور في زيارة سيد القبور / جرجانى حنفى.
- كيفية الزيارة لقبر النبي صلى الله عليه وسلم / زين العابدين مدنى برزنجى (١١٢٨-١١٧٧).
- الكوكب المضىء في زيارة سيدنا محمد النبي العربى / عبدالقادر بن محمد الحوارى.
- المدائح المقبولة في زيارة النبي صلى الله عليه وسلم والروضة الطاهرة / صالح مدنى.
- مسألة في زيارة القبور وقبر رسول الله ﷺ / صالح عبدالله الغماس (زنده در سال ١٣٤٠).
- مصباح الضلام في رد شبهة البدعى النجدى - هامشه: ادلة جواز التوسل و الزيارة لصاحب البشارة و النذارة سيدنا محمد.
- نفحات الرضا و القبول في فضائل المدينة و زياره سيدنا الرسول / امام حضراوى.
- المقالة المرضية في الرد على من ينكر الزيارة المحمدية / محمد بن عيسى اخنائى (م ٧٥٠)

- نور الايمان بزيارة آثار حبيب الرحمن / محمد عبدالحليم ابن مولانا محمد امين.
- الهدى النبوي لزائري مسجد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / علي بن حسن بن علي بن عبد الحميد الحلبي الاثري.

منابع

١. ابن شاکر کتبی، محمد بن شاکر، فوات الوفيات و الذیل علیها، تحقیق احسان عباس، بیروت، دارصادر، بی تا.
٢. ابن عساکر، اتحاف الزائر و اطراف مقيم الزائر، دراسه و تحقیق مصطفی عمار منلا، مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینة المنوره، ١٤٢٦ق.
٣. امینی، عبدالحسین، الغدير فی الكتاب و السنة و الادب، تهران، بنیاد بعثت، ١٣٨٧.
٤. بغدادی، اسماعیل، ایضاح المکنون فی الذیل علی الكشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا.
٥. خطیب بغدادی، تاریخ بغداد او مدینة السلام، مصحح مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، ١٤١٧ق.
٦. رفاعی، عبد الجبار، معجم ما کتب عن الرسول و اهل البيت ﷺ، تهران، سازمان چاپ و انتشارات اسلامی، ١٣٧١.
٧. زرکلی، خیرالدین، الاعلام قاموس تراجم لاشهر الرجال و النساء من العرب و المستعربین و المستشرقین، چاپ پانزدهم، بیروت، دارالعلم للملایین، ٢٠٠٢م.
٨. سبکی، عبد الوهاب بن علی، طبقات الشافعية الكبرى، بی جا، دار الاحیاء الکتب العربیه، ١٩٧٦م.
٩. سبکی، علی بن عبد الکافی، شفاء السقام فی زیارة خیر الانام، بیروت، دارالکتب العلمیه، ١٤٢٩ق. = ٢٠٠٨م.
١٠. عزامی شافعی، سلامه، البراهین الساطعة فی رد بعض البدع الشائعة، قاهره، چاپخانه السعاده، بی تا.
١١. کحاله، عمر رضا، معجم المؤلفین تراجم مصنفی الکتب العربیه، بیروت، موسسه الرساله، ١٤١٤ق. = ١٩٩٣م.